

jelige: BOB 917

**Egy komplex energetikai innovációs projekt alkalmazott
antropológiai dilemmái:**

Csernely esete

Tartalom

I. Bevezetés.....	3
II. Környezettudatosság a tudományban és a közgondolkodásban valamint a csernelyi biomassza alapú hőtermelő rendszer kapcsolata.....	7
III. A fejlesztéseket hátráltató tényezők.....	13
IV. Csernely biomassza alapú hőtermelő rendszer fejlesztése és alkalmazott antropológiai hátttere	18
a. A település alapvonásai	18
b. Csernely társadalmi kapcsolatai és azok értelmezése a tervezett innováció tükrében	21
V. Összefoglalás	27
Bibliográfia:	30

I. Bevezetés

Korunk, a posztindusztriális társadalmak kora kedvez az interdiszciplináris szemléletű kutatásoknak. A különböző tudományterületek közötti kapcsolat fokozatosan elmélyült. A diszciplínákat nem lehet egyértelmű határokkal elválasztani, és a kutatások határterületei közötti érintkezés kedvez a szakemberek együttműködésének. Egy-egy program, kísérlet vagy projekt megvalósítása már nem csak az adott tudományterületen végzett tevékenység függvénye, hanem a sikerhez hozzájárul a tudósok eltérő szakmai szemlélete. A kortárs antropológia tipikusan olyan diszciplína, amely a határterületi együttműködésben hatékonyan képes közreműködni.

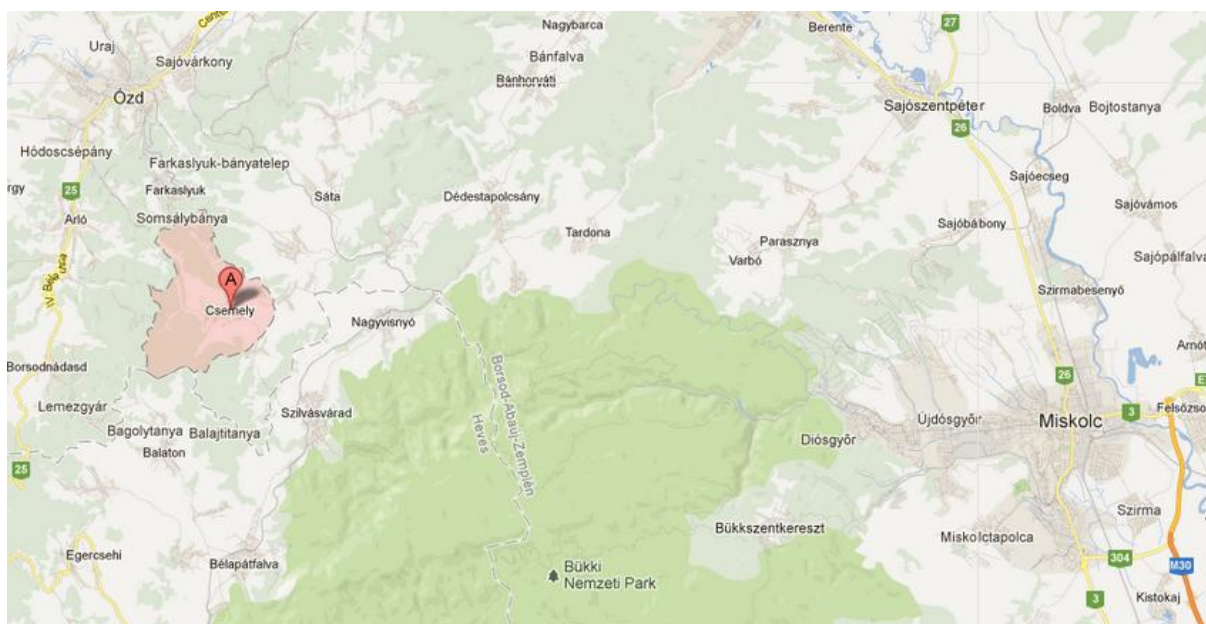
Dolgozatom, illetve az ezt megalapozó kutatómunka egy, a hazánkban példaértékű interdiszciplináris projekt társadalomtudományi, elsősorban alkalmazott antropológiai szemléletű részeredményeit kívánja rögzíteni, illetve bemutatni. A projekt a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében megszervezett, „Biomassza alapú településenergetikai rendszer kidolgozása”¹ címmel elvégzett technológiai-innovációs szemléletű interdiszciplináris alapkutatás volt. A tervezett hőtermelő rendszer a Miskolci Egyetem különböző karain tevékenykedő kutatók -jogászok, közgazdászok, mérnökök, szociológusok és antropológusok- közös munkája nyomán valósulhat meg. Az interdiszciplináris szemléleten túl az antropológiai megközelítés fontos hozzájárulása a gyakorlati értékű társadalomtudományi ismeretek hangsúlyozásához.

A kutatásban érintett antropológusok számára nem volt idegen ez a gondolat, hiszen az antropológia gyakorlati alkalmazása, a második világháború óta szubdiszciplináris tudásterület módszertana és hatékonysága a lokális színterek fejlesztésében ismert a tudomány művelőinek körében. Az alkalmazott antropológia a kulturális antropológia elméletének, módszertanának és holisztikus látásmódjának gyakorlati alkalmazása egy adott közösség társadalmi, politikai, gazdasági vagy technikai problémáinak megoldása során (Ferraro 1992, 37). Az alkalmazott antropológus célja, hogy a közösséggel együttműködve asszisztáljon egy adott társadalmi feladat vagy krízishelyzet megoldásához, illetve segédkezzen a változást, a szükséges átalakulást előidézni. Az alkalmazott szemléletű antropológiai munka színterei szerteágazóak: mezőgazdasági újítások -új termény vagy technika bevezetése-, étkezési szokások reformálása (hogy a nyugati mérce szerint „egészségesebb”, magasabb tápértékű ételeket fogyasszanak a

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 „A felsőoktatás minőségének javítása kiválósági központok fejlesztésére alapozva a Miskolci Egyetem stratégiai kutatási területein” című projekt keretében az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

hagyományos „egyhangú”-nak ítélt koszt helyett), általános higiénia magasabb szintre emelése, építkezési tanácsadás, új épületek felhúzása, közösségi házak renoválása, nyilvános helyiségek építése, oktatás.² De egészen más és speciális ismereteket követelő területeken is elterjedt és hatékony lehet az antropológiai fejlesztőmunka, illetve közreműködés: barnamezős, azaz leromlott ipari területek rehabilitációja és revitalizációja, katonai operatív műveletek támogatása idegen kulturális környezetben, vagy a technológiai-innovációs fejlesztésekhez kapcsolódó közösség-szervező munka.

Kutatásunk célja, egy az Upponyi-hegység lábánál fekvő település, Csernely energiagazdálkodási tervzetének kidolgozása, melynek lényege, hogy a falu képes legyen megteremteni és fenntartani energiafüggetlenségét, így energia felhasználóból energia termelővé váljon, melynek alapját egy biomassza alapú hőtermelő rendszer képezné.³ A projekt egyedülálló, kitüntetett jelentőségű kezdeményezés, hiszen ha megvalósul és a gyakorlatban megfelelően működik, akkor más településekre is adoptálható lesz.

1. ábra Csernely földrajzi elhelyezkedése

A fejlesztést a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, Ózdi kistérségben található Csernelyen tervezik megvalósítani. Az egykor virágzó, adottságait tekintve mezőgazdasági tevékenységeknek kedvező település napjainkban számos gazdasági és társadalmi problémával

² Haraszi Anna: Alkalmazott és akcióantropológia. Elméleti és etikai alapkérdések. *Világosság* 2005. 46. évf. 7-8. sz. 215- 232.o.

³ Dr Szemmelveisz Katalin - Kovács Helga - Koós Tamás: A biomassza szerepe a kistelepülések hőenergia ellátásában. *A Miskolci Egyetem Közleményei, Anyagmérnöki Tudományok*, 36. kötet 81. füzet 131-141.

küzd: szegénység, előregedés és elvándorlás, az újonnan betelepülőket övező konfliktushelyzetek, leszakadó és egyre nagyobb arányú roma népesség, az önkormányzat eladósodása. A tipikusnak tűnő láttelepet árnyalja, hogy a település vezetői tudatosan keresik a kiutat, a fejlesztés lehetőségét, melynek eredménye, hogy a biomassza projekt iránt is nyitottságot mutattak.

A projektben szerepet vállaló társadalomkutatók feladata az volt, hogy a technikai-innovációs fejlesztés sikerét veszélyeztető potenciális konfliktusviszonyokat feltárja, és ezek kezelésére megfelelő kommunikációs stratégiát dolgozzon ki. Gyakorlatiasan ez azt jelentette, hogy a lokális csernelyi társadalom belső hálózatviszonyait valamint a település részközösségeinek a fejlesztési tervvel kapcsolatban, illetőleg a megvalósítás esetén várható attitűdjét feltárja, értelmezze és az interdiszciplináris kutatóközösség számára világossá tegye.

Dolgozatom célja elsősorban a falu alapviszonyainak, részközösségeinek feltérképezése és a közöttük kialakult kapcsolatok bemutatása, valamint a projekthez való viszonyuk leírása. Hipotézisem szerint a tervezett fejlesztés sikere a lokális csernelyi társadalom részközösségeinek egymással kapcsolatban forgalmazott viszonyulásai függvényében alakul, dinamikus rendszert képez. A kutatások alapján úgy tűnik, hogy a technikai szemléletű innovációs projekt – biomassza alapú hőtermelő rendszer – tervezete, illetve ennek társadalmi elfogadása a helyi részközösségek a projektben való érdekeltiségének összefüggésében értelmezhető és válik fejleszthetővé.

A falu társadalmának vizsgálatára irányuló felméréseinkből kiderült, hogy a lakosság összetétele kimondottan heterogén. A csernelyi társadalom két nagyobb karakteres csoportra, s ezen belül négy kisebb részközösségre bontható. Az első csoport a magyar közösség, melyen belül elkülöníthetjük az első és legnagyobb számú részközösséget, vagyis az idős, nyugdíjas népesség informális csoportját. Második a kisebb számú, fiatal generációba tartozók csoportja, míg a harmadik informális részközösség a munkával rendelkező, ingázó csernelyieket foglalja magában. A magyar közösséggel gyakorlatilag szemben álló második csoport a helyi roma közösség, amelyet részben törzsgyökeres, részben bevándorló családok alkotnak.

A kutatásokban a kezdetektől aktív részvevőként működtem közre. Az első felmérést, vagyis az egész falura kiterjedő kérdőíves vizsgálatot 2011 júliusában a Miskolci Egyetem karainak hallgatói, a Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet tanárainak vezetésével készítettük el, mely a település 307 háztartásából 223-ban sikeres volt. Dolgozatomban a kérdőívből nyert

adatokat felhasználtam, továbbá 2011 szeptemberétől a projekt keretében önálló kutatómunkát végeztem.

A kérdőívben megjelenő tematikus kérdéscsoportok egyike kifejezetten a kulturális antropológia által megfogalmazott, úgy nevezett émikus kérdéseket tartalmazta. Ezek összesítésének eredménye kiváló alapot adott a dolgozat elméleti háttérének igazolásához valamint a mintavételi eljárás elvégzéséhez, hiszen ennek segítségével jelöltem ki az interjúalanyokat. A dolgozat módszertani alapjait Kovács Éva: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*–e, Héra Gábor-Ligeti György: *Módszertan: A társadalmi jelenségek kutatása* valamint Irving Seidman: *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer* című kötete adta. Ezek alapján, a kérdőíves vizsgálat adatait félig strukturált interjúkkal egészítettem ki. Egyénekkel és csoportokkal egyaránt dolgoztam, valamint a kutatás ideje alatt egy-egy adott személlyel többször is készítettem interjút. A megkérdezettek számának aránya relatíve megegyezik a falu alaplakosságához viszonyított részközösségek tagjainak számával. A falu részközösségeinek részletes bemutatása, strukturálása valamint viszonyai és ezek részletezése a dolgozat egy későbbi szakaszában lesz olvasható. A félig strukturált interjú megfelelő választásnak bizonyult, hiszen rengeteg hasznos információt, történetet, a kutatás szempontjából releváns adatot tudtam meg a falu életéről, lakóiról, valamint a beszélgetések során kiderült az interjú alanyok részcsoportokhoz-, illetve a tervezett innovációval kapcsolatban kialakított attitűdje is.

Dolgozatom az alkalmazott antropológiai kutatómunka forrásfeltáró és elemző részét tartalmazza. Ebben a tárgykörben ilyen érdeklődésű, és az általam felvetett kérdésben írt tanulmányokról az elmúlt egy évben elindult a tudományos diskurzus, és egyre több interdiszciplináris kutatás eredménye jelenik meg. Ilyen például Farkas Ágnes és Faragó Péter *Az energia célú biomassza hasznosítás foglalkoztatási piacáról interdiszciplináris megközelítésben* című tanulmány.⁴ Célja a társadalmi, gazdasági, politikai, történelmi, kulturális és ideológiai kérdések átfogó, (köz)érthető és tudományos bemutatása, valamint tájékoztatás a társadalomtudomány és az azokhoz kapcsolódó természettudományi diszciplína legújabb és legfontosabb eredményeiről.

⁴ Farkas Ágnes - Faragó Péter: *Az energia célú biomassza hasznosítás foglalkoztatási piacáról interdiszciplináris megközelítésben* *Valóság* 2012 LV. évf. 9. sz.

Kutatásom abban különbözik az eddigi felmérésektől, hogy egy előregedő lakosságú, etnikai interakciókban változó település viszonyait egy nagyobb volumenű innovációs projekt társadalomtudományos összefüggéseiben elemzi.

Dolgozatom alapvetően három fő részre oszlik. Az első tágabb kontextusból kiindulva bemutatja és vizsgálja a nemzeti és nemzetközi energiapolitikában bekövetkező változásokat, valamint a környezettudatos gondolkodás nyilvános és a szaktudományos diskurzusba történő beágyazódását ismerteti. Majd regionális, kistérségi és lokális szinten tájékoztat a fennálló viszonyokról, szemléltetve a fejlesztési tervezet tágabb értelemben vett hátráltató tényezőit. Így egy deduktív következtetés eredményeként eljutunk a vizsgált település, Csernely konkrét esetéhez. A harmadik részben a lokális attitűdök és variációk, valamint a csernelyi társadalom a tervezett innovációs projekttel kapcsolatban forgalmazott viszonyulási gyakorlatai kerülnek előtérbe.

II. Környezettudatosság a tudományban és a közgondolkodásban valamint a csernelyi biomassza alapú hőtermelő rendszer kapcsolata

Az elmúlt két évtizedben Magyarországon a társadalmi és a szaktudományos diskurzusokban a környezetvédelem, a megújuló energia-felhasználás, valamint az alternatív energetikai beruházások kérdésköre egyre inkább központi problémává vált. Ennek számos makroszintű ökológiai, gazdasági és politikai oka van, például az Európai Unióhoz való közeledés, valamint később a csatlakozás újfajta elvárásokat generált. Az energia-felhasználással kapcsolatos probléma új megközelítésmódjainak kialakulását jelzi, hogy az elmúlt időszakban egyre általánosabbá váltak és beépültek a közgondolkodásba olyan fogalmak mint a környezettudatosság, hulladék újrahasznosítás, vagy az ökolábnyom. A magyar társadalomban ugyan viszonylag lassan, de napjainkra a környezet minősége és a lokális közösség életnívója közötti összefüggések elemi ismerete beszivárgott a köztudatba.

Az ökofogalmak, mint például a biomassza kifejezés elterjedése a köznyelvben először azokban a főként nyugati, urbanizálódott országokban jelentkezett, ahol a gazdasági fejlődés átlag feletti szintet ért el, így a társadalom fogékonyabb, befogadóbb volt a zöld mozgalmak elképzelésére, tevékenységére. Csakhogy ökológiai problémák mindig voltak és ezentúl már mindig is lesznek, ezért önmagukban függetlenek a politikai vagy gazdasági rendszertől, államformától, demokráciától. Azonban, hogy az aktuális döntéshozatali rendszerben a

környezeti érték fontossága milyen súllyal bír, illetve a médiában mennyire alul-, esetleg felülreprezentált a szerepe, nagyban befolyásolja, megszabja a szervezetek mozgáskörének kereteit. Hazánkban az 1980-as években erőteljes zöld-mozgalom bontakozott ki, melyet főleg a fiatal, városi értelmiség irányított, de az igencsak szűkös keretfeltételek rá is nyomták bélyegüket a kádárizmus alatt működő szervezetek teljesítményére. Az egyik legjelentősebb hiányossága az önszerveződő ökotudatos civil mozgalmaknak éppen az, hogy az olyan vidéki és manapság már halmozottan hátrányos övezeteket, mint a borsodi régió a környezeti problémák súlyossága ellenére sem ért el.

Ennek általános okai a csernelyi helyzet értelmezése szempontjából a későbbi kifejtésben nyerne jelentőséget. Ugyanakkor utalnunk kell arra, hogy a nyugat-európai kutatások és a vonatkozó szakirodalom tanulsága szerint is a környezettudatos szemlélet az erre épülő technikai-innovációs fejlesztések szempontjából a sikeresség előfeltétele.⁵ A folyamat kibontakozás szempontjából a rendszerváltás hozta meg a kezdeti előrelépést, ám hamar kiderült, hogy a magyar mozgalmak tapasztalat és kellő ismertség hiányában nem tudtak eredményesen megjeleníteni a közpolitikában, a nemzetközi kapcsolatokban, a jogban, és ami a legfontosabb egyáltalán nem voltak hatékonyak a vidéki népesség társadalomszerveződési gyakorlatainak alakításában.

Természetesen a vidéki társadalom alulfejlett környezeti kultúrája visszahatott és nehezítette a mozgalmak társadalmi-politikai szervesülését, illetve hátráltatta a folyamatot az is, hogy a rendszerváltást követő kezdeti eufória után megjelent az a nem kis számú csoport, melyet a rendszerváltás vesztesének nevezünk.⁶ A csernelyi lokális társadalom tipikusan leképzi, illetve reprezentálja az alapvetően mezőgazdasági adottságú, de az aktív népességét tekintve elsősorban a közeli ipari munkahelyeken (Ózd) munkavállaló közösségek anyagi, társadalmi-kohéziós és környezeti leépülésének folyamatát a rendszerváltást követő két évtizedben. Ezen háttér ismeretében irreleváns elvárás lett, hogy a lakosság ökopolitikai vitákba bonyolódjon, és ebben az összefüggésben képviselje közössége és személyes érdekeit, miközben sokak számára a mindennapi egzisztencia vált kérdésessé. Ez az egyik fő eredője annak, hogy a környezettudatos gondolkodás társadalomtörténeti hagyománya nem épült be a köztudatba, különösen a vidék Magyarország közgondolkodásába.

⁵ Sántha Attila: A mezőgazdasági termelés és a környezetvédelem kölcsönhatása Nyugat-Európában. *Környezet és fejlődés*. 1991. 2. évf. 8-9. sz. 89-92.o.

⁶Rigó Gergely: Zöld pártok Magyarországon. A rendszerváltás előtti mozgalmak, a rendszerváltás és a jelenlegi nehézségek. Politológus Hallgatók Országos Egyesülete 2007 1.évf., 3.sz. 30 -38.

A csernelyi biomassza hőtermelő rendszer technológiai szemléletű innovációs projekt társadalmi feltételrendszerének elemzésekor, a helyi közösség ökológiai ismeretei fontos szerepet játszanak. Mivel a magyar ökológiai mozgalom nem szűkíthető le a sikeres, vagy sikertelen politikai párt problémájára, jövője a spontán társadalmi önszerveződésekben rejlik.⁷

Jelenleg a Magyarországon bejegyzett 40 ezer civil szervezet közül, becslések szerint 500-600-ra tehető azoknak a „zöld” szervezeteknek a száma, amelyek jól érzékelhetően tevékenykednek szakterületükön; s hozzávetőlegesen mintegy 15-20 olyan ökofalu – és/vagy ökofalu-kezdemenyezés működik az ország területén, amely a fenntartható fejlődést, a kontrollált energia-fogyasztást, a különböző környezetkímélő technológiák alkalmazását tartja szem előtt.⁸ Az általunk vizsgált településre, Csernelyre összesen három civil szervezet van bejelentve, ezek közül egyik sem környezetvédelmi vagy szociális kezdeményezés, hanem az oktatás, a sport és a tűzoltó szerveződés köré csoportosulnak. A biomassza projekt céltelepülése ebben a vonatkozásban semmi kivételeset nem tükröz. Látni kell, hogy a környezetvédő civil szervezetek társadalomtörténeti hagyománya rövid múlttra tekint vissza, csakúgy, mint a környezettudatos gondolkodás. Éppen ezért a biomassza alapú technikai-innovációs projekt nem csak az életminőség javítását szolgálhatja, de egyúttal alkalom arra is, hogy a csernelyi társadalom ökotudatos beállítódását alkalmazott antropológiai eszközökkel fejlesszük, ami egyúttal a helyi civil társadalom kohéziójának fejlesztését is jelentheti. Még akkor is, ha tudjuk, hogy a közösségfejlesztés hazai gyakorlatából hiányoznak azok az alkalmazott társadalomtudományi modellek, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a vidéki kisközösségi civil társadalmak érdekeiket hatékonyabban érvényesíthessék. A civileknek, amennyiben az olyan lokális társadalmakban, mint Csernely, egyáltalán mobilizálhatóak közösségi ügyekben, meg kell tanulniuk, hogyan kell kapcsolatokat építeni és fenntartani azért, hogy a település ügyeit hatékonyan tudják képviselni.

Az általunk vizsgált településen, Csernelyen készült kérdőíves vizsgálat egyik kérdéscsoportja a környezettudatossághoz kialakított attitűdöt mérte. A válaszadók 82,4%-a hallott a környezetvédelemről, 61,3%-a a megújuló energiáról és csak 51% értesült valamilyen forrásból a biomassza létéről. A csernelyi lakosság környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdje

⁷ Szabó Máté: A zöld mozgalmak és polgári kezdeményezések Magyarországon: kutatási problémák, módszertan, elmélet. 15-28. oldal. In: Szabó Máté (szerk.): Környezetvédelmi civilkezdemenyezések Magyarországon (1988-1998) Tanulmányok. Villányi úti könyvek Politikatudományi sorozat. 1999.

⁸ Ilyen civil szervezet a Megújuló Energia Ipari Társaság Egyesület is, melynek célja a megújuló energiaforrások használatának növelésével a környezet fokozottabb védelme. A megújuló energiaforrások segítségével történő energiatermelés elősegítése. A megújuló energiaforrások segítségével történő villamos- és hőenergia-termelők, valamint az itt szükséges berendezések gyártóinak, forgalmazóinak és a szakterületen szolgáltatást végzők érdekeinek képviselete.

alapján három csoportba sorolható. A kategóriákat a kérdőívben elhangzott kérdések -Hallott-e a környezetvédelemről? Ha igen, mit hallott/tud?⁹- alapján határoztam meg. Az első, akik lokális szinten magyarázzák a fogalmat, vagyis számukra a környezetvédelem a falu tisztán tartását és a környező erdő védelmét jelenti.¹⁰ A második csoportba tartoznak azok a válaszadók, akik rendelkeztek bizonyos kompetenciákkal a környezettudatosság kérdéskörében. Ezeket tanulmányaik alatt szerezték vagy a munkájuk kapcsán kerültek kapcsolatba a fogalmakkal, esetleg autodidakta módon sajátították el.¹¹ A harmadik kategóriába azok tartoznak, akik szkeptikusan, ellenállóan vagy a kérdést etnikus dimenzióban értelmezték.¹²

Kiszeretném emelni a második kategóriába sorolt lakosok csoportját. Állításom szerint minél magasabb az egyén iskolai végzettsége annál komplexebb ismeretekkel rendelkezik a környezettudatos témakör kapcsán. A kérdőíves vizsgálat során kiderült, hogy az összlakosságot tekintve a háztartásfők többsége maximum szakmunkásképzőt (24,3%) vagy szakiskolát végzett (8,6%), és sokan vannak olyanok akiknek a legmagasabb iskolai végzettségét a 8 általános iskolai osztály elvégzése jelenti (36,9%). A csernelyi roma lakosság

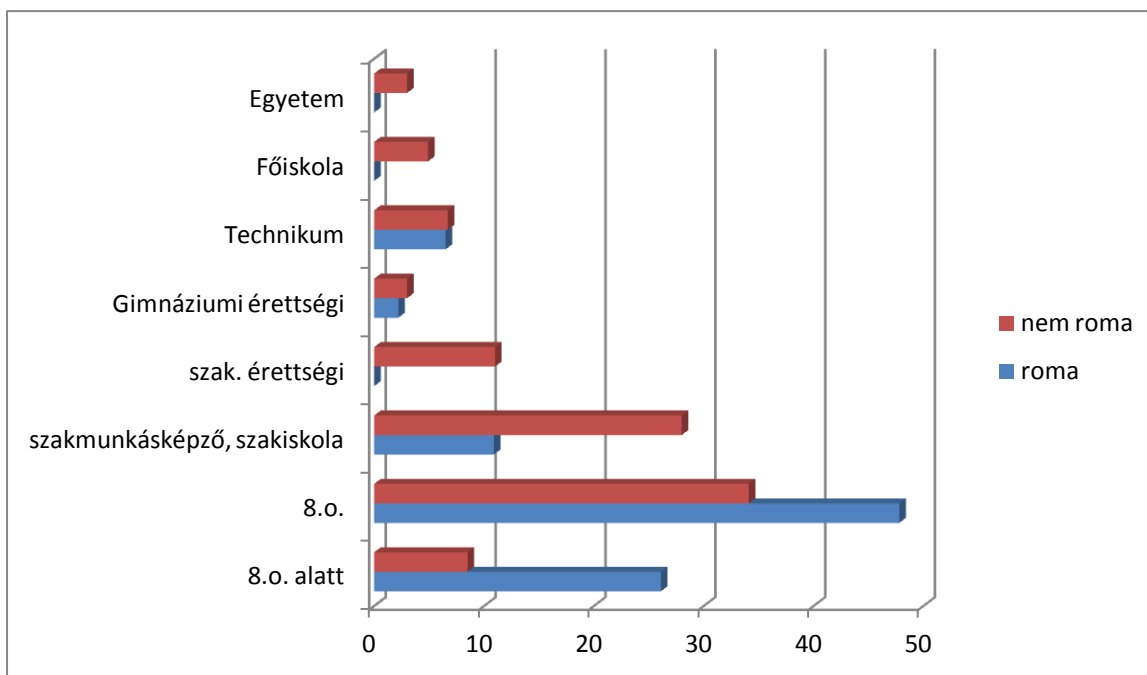
⁹ Kérdőív. Csernely Energiagazdálkodási Modelljének Kidolgozását Megalapozó Lakossági Felméréshez. 2011. július.

¹⁰ A válaszok között olvashatjuk, hogy a környezetvédelem univerzális fogalmát a helyi viszonyok értelmezési keretei között magyarázzák: *"azt jelenti, hogy sok szemet van kint, a falu is szemetes, ez nem helyes", "a szemet elszállítása egy dolog, de az erdők is egyre szemetesebbek, sokan oda hordják ki", "itt sok a szemetelés Csernelyen nem figyelnek a környezetvédelemre"* vagy *"ne dobáljuk el a szemetet, szelektív hulladékgyűjtés, erdőt nem kéne kiirtani"*. Ez utóbbi válaszadó bevallása szerint *"a TV-ből, városi emberektől"* hallott a környezetvédelemről.

¹¹ A környezetvédelemmel kapcsolatos komplex tudás összefügg az iskolázottság mértékével: *"80-as években környezetvédelmet tanultam, vízvédelem, levegővédelem, erdők védelme, környezetvédelmi törvények betartása..."; "igen, hallottam róla mivel földrajz diplomával rendelkezem"; "környezettudatos életmód, hulladékkezelés, megújuló energiák felhasználása", "munkájából kifolyólag ő is felhívja rá a figyelmét az embereknek, tanult róla, és hallott róla médiából"; "olvas róla, családi beállítottság mindenfelé érdeklődik"; "vizek, folyók védelme, szemetelés ne legyen, ipari szennyeződések elkerülése"; "a magyar nemzet messze van a nyugati országoktól, fejlődni kellene, lényege, hogy a környezetet óni kell, mert tönkre van téve"*

¹² Kiábrándult, egy újtípusú gondolat iránti szepticismus jelenik meg ezekben a válaszokban: *"a környezetvédelem egy nagy humbuk"; "hülyeség, úgysem úgy csinálják, ahogy kéne"* *"nem érdekel"*; Etnicizált válaszok: *"ahol a cigányok vannak minden tiszta mocsok, nem lehet tőle menni"*; *"ha a cigányok eltűnnének, tisztább lenne a falu"*; vagy egyszerűen csak annyit mondott *"nem"*

legmagasabb iskolai végzettsége a válaszadók majdnem felének (47,8%) a nyolc osztály.¹³ Ez szignifikáns kapcsolatban van az ökoproblémakör ismeretével vagy annak hiányával.

2. ábra Roma és nem roma háztartásfők iskolai végzettségének összehasonlítása
Forrás: Kérdőíves lakossági felmérés Csernelyen, 2011 nyara

A környezettudatosságra vonatkozó csernelyi adatok megerősítik azt az elképzelést, hogy a hatékony civil közösségfejlesztés számára jó esély kínálkozik, ha a hosszú távú környezeti érdekekre próbálja felhívni a figyelmet. A biomassza rendszer kiépítésének gyakorlati célja, illetve ennek kommunikációja világossá teszi, hogy az „ember – környezet viszony” harmóniáját a tudományra alapozva lehet megteremteni, illetve helyreállítani. A szemlélet újszerű és igazi áttörésére akkor nyílna lehetőség, ha szocializáció során fejleszthető lenne a környezetvédelmi-ökológiai érzékenység, azonban ennek a vidéki-falusi lokális társadalmakban nincsenek meg a kulturális hagyományai.

Hazánkban a zöld gondolat sokszor egy másfajta, "modern" nyugati fogyasztási minta képével párosul, mely ebben a formában szemben áll a közép-kelet európai ember tradicionális fogyasztási mintáival. Ez azt jelenti, hogy a környezettudatos gondolkodás nem egy racionális gazdasági döntés következményeként szorul háttérbe, hanem a helytelen értékítéletek és részinformációk negatív összefonódása valamint a fogyasztói társadalom iránti elutasításként tételeződik. Ennek a gazdasági vonatkozása jól szemléltethető egy hétköznapi példán keresztül.

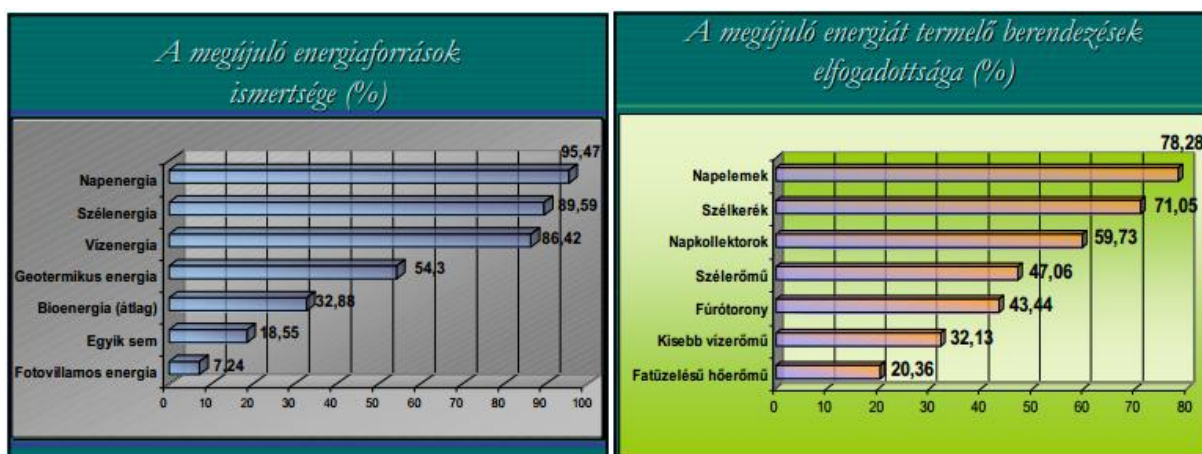
¹³ Szabó-Tóth Kinga: Alkalmazott szociológiai kutatás Csernelyen, a település energiagazdálkodásának megújítására. *Magyar Energetika* 2012. 19. évf. Klnsz 16-19.

Az egyén feltételezheti, hogy ha háztartásának fogyasztási szokásait átszervezi a környezettudatos minták alapján, magasabb szemétszállítási díjjal kell kalkulálnia, így ez ellenállást vált ki. Az elutasító attitűd kulturális aspektusaként jelenhet meg, hogy a szocializáció során egyáltalán nem, vagy negatív összefüggésben tételeződik a környezettudatos fogyasztási minta gondolata. A csernelyi fejlesztési tervvel kapcsolatos lakossági elfogadó attitűd mérésekor azt tapasztaltuk, hogy a helyiek bár a környezeti és energiabiztonsági jelentőségét a vállalkozásnak belátják, támogatni csak akkor hajlandóak azt, ha ez nem jelent számukra anyagi terhet.

A minimális anyagi áldozatvállalás olyan motivációs korlát, amit nem ellensúlyoz, hogy a rendszerváltozás óta kibontakozó politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági változásfolyamatok hatására az alternatív energiahasználatnak is fokozatosan kialakultak az intézményi keretfeltételei. Az új energiagazdálkodási rendszerek bevezetését továbbra is számos tényező gátolja. A helyiek kifejezetten korlátozott anyagi áldozatvállalási képessége mellett, ilyen például a megújuló energiaforrások ismeretének hiánya és ebből fakadóan a megújuló energiát termelő berendezések elfogadottságának minimális mértéke. Ezt megfelelően bizonyítják az adott témában végzett társadalomtudományi felmérések, amelyek arra világítanak rá, hogy a magyarországi alternatív energia-termelés különféle formái közül, a lakosság körében, a csernelyi projekt keretében tervezés alatt álló fatüzelésű hőerőművel szembeni elutasító attitűd a legmagasabb (3.számú ábra).

A Csernelyen végzett kutatás eredményei¹⁴ látványosan igazolják azt az állítást, miszerint a lakosság tájékozatlan az alternatív energiahasználatnak témakörében.

¹⁴ a kérdőívezés során elhangzott kérdések: *Hallott-e a megújuló energiáról? Hallott-e a biomassza alapú fűtési lehetőségéről? Ha igen, mit hallott/tud?* A válaszadók nagyszámban ismerték a témában olyan elemi fogalmakat, mint a *"napenergia, szélenergia, vízenergia"*. Sokan pozitívan nyilatkoztak róla: *"több fantázia van benne, mint amennyit foglalkoznak vele"*, jó dolognak tartják *"csak csinálják meg"*. A megújuló energiával kapcsolatos téves ismeretek és a kételkedő válaszokban sem volt hiány: *"butaság, a kukoricából üzemanyagot csinálnak, de a disznónak nem jut élelem sem lesz"* vagy *"itt a faluban nem érdemes, hiszen drága"*. *"Itt a kivitelezés megoldhatatlan problémákba ütközne, ehhez túl szegény illetve érdektelen a falu"*.

3. ábra Adatok megújuló energiaforrásokról

Összességében tehát látnunk kell, hogy a kelet-európai társadalmakban az ökológiai civil mozgalmak szerepe, funkciója és leginkább hatékonysága gyökeresen különbözik a klasszikus nyugat-európai ökotudatos társadalmiasodási folyamatoktól. Ebben az értelemben az ökocentrikus értékparadigma regionális történetéhez nem rendelhető hozzá a nyugatihoz hasonló, szervesen fejlődő intézmény-történet; talán ezzel magyarázható, hogy hazánkban a mozgalom fejlődése – a téma egyik kiváló kutatója, Szabó Máté szerint – mindmáig leginkább a „városi-értelmiségi” szubkulturális mozgalmak körén belül maradt.¹⁵ Ugyanakkor, amint a csernelyi modell megvalósíthatósági feltételeinek vizsgálata bizonyítja, a technológiai-innováció a tematikus civil közösségfejlesztés számára is horizontot nyit.

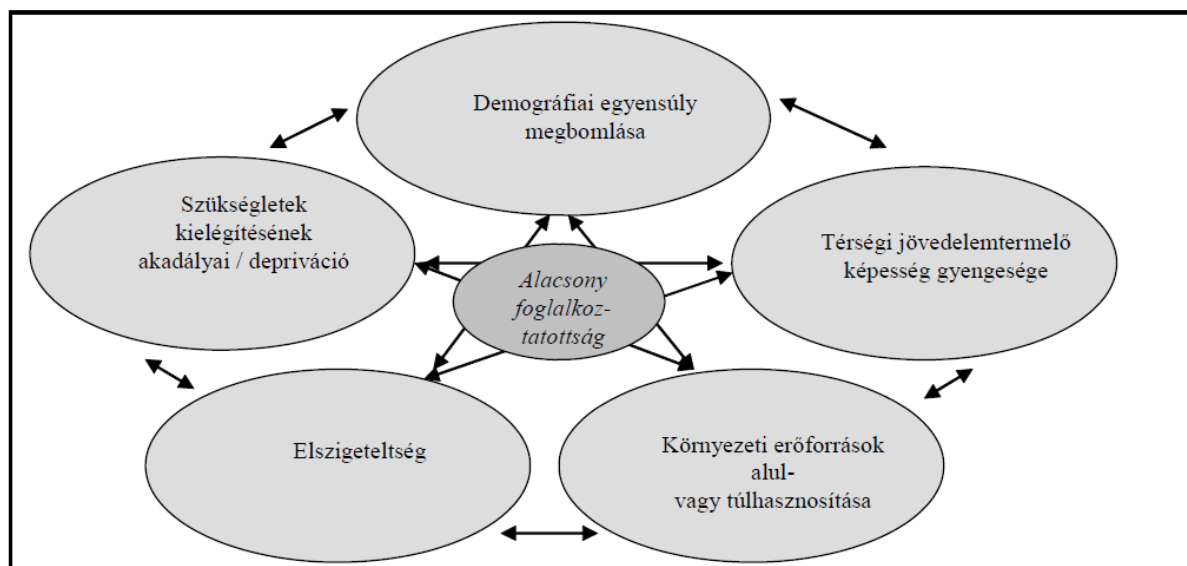
III. A fejlesztéseket hátráltató tényezők

Alkalmazott társadalomtudományi értelemben bármely lokális fejlesztéssel kapcsolatban megkülönböztethetők a hátráltató és támogató tényezők, melyek makro-, mezo- és mikroszinten is tetten érhetők. A csernelyi projekt vonatkozásában elsősorban a hátráltató tényezők listázása fontos feladat, hisz az innováció az interdiszciplináris fejlesztő-közösség koncepciója szerint éppen a hátrányok kompenzációjának érdekében valósul meg.

A szociokulturális hátrány általános értelmét tekintve komplex jelenséghalmaz. Akadályt képezhet az országon belüli területi egyenlőtlenség, mely a klasszikus nyugat-kelet szembenálláson túl regionális szinten is különbségeket mutat. A területi elmaradottság egyik

¹⁵ Szabó Máté: A zöld mozgalmak és polgári kezdeményezések Magyarországon: Kutatási problémák, módszertan elmélet. In: Szabó Máté (szerk) Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon. Villányi úti könyvek

legfontosabb sajátossága, hogy az adott térségben a földrajzi környezetnek nem csupán egyik elemében, hanem az összesben jelentős elmaradás tapasztalható. Ráadásul az egyes környezeti elemek a közöttük lévő kölcsönhatásokon keresztül egymást is blokkolják, és az ok-okozati viszonyok bonyolult, szinte áttörhetetlen ördögi körét hozzák létre. (Myrdal 1956).

4. ábra A területi elmaradottság tényezői¹⁶

Az általunk vizsgált észak-magyarországi régió területi elmaradottságát magyarázó első elem, a demográfiai egyensúly felborulásával áll kapcsolatban. Különböző történelmi események hatására a lakosság nagy része elöregedett, míg a fiatal népesség gazdasági vagy szubjektív okoktól motiválva elköltözött. A megüresedett térbe beköltözők főként az olcsóbb életlehetőségeket kereső, eleve szegény sorsú, gyakorta az etnikai megkülönböztetés elől is menekülő roma családok. Ezáltal a térségbe vezető utak egyirányúvá válnak, a képzett, kitörni vágyó fiatalok számára csak kifelé, a szegények számára csak befelé vezető út létezik. Mindezek hatására létrejön a szegénység térbeni koncentrációja, ami etnikai koncentrációként is jelentkezik.

A demográfiai átalakulás hatással van a többi környezeti elemre is. A képzett munkaerő hiánya tovább növeli a területi elszigeteltséget, melyet tovább fokoz a nem megfelelő minőségű közlekedési lehetőségek. A hírközlés és információ áramlás csatornáit, valamint a mobilhálózatok és internet lefedettségének helyenként minimális szintje hozzájárul a térség szegregációjának növekedéséhez. Az utóbbi évtizedben Csernely viszonylatában jelentős

¹⁶ Fekete G., Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. (2006) Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. III. évfolyam 1.szám 55.o.

pozitív elmozdulás figyelhető meg, de az infrastruktúra fejlettsége nem éri el az országos átlagot.¹⁷ Ezek akadályozzák a vállalkozások létrehozását, fejlesztését is, így gátolva a térség gazdasági valamint a jövedelemtermelő képességének megerősödését. Ezt erősíti még a tőkehiány, a gazdasági teljesítőképesség alacsony szintje, valamint a magas munkanélküliség együttes hatása. Ez összefügg a negyedik problémával, mely az alapvető szükségletek kielégítésének akadályát írja le. A családok a munkahelyek hiánya és az alacsony fizetések miatt nem képesek hozzájutni a megélhetésükhöz szükséges jövedelmekhez. Emellett bizonyos fogyasztási cikkek beszerzése szinte elérhetetlenné válik a távolság és azok alacsony mennyisége miatt, ami szintén csökkenti a komfort érzés kialakulását, valamint a terület vonzóerejét.

A térség fejlődése szempontjából a pozitívumok listája jóval rövidebb. A fizikai környezet érintetlensége komoly fejlődési potenciállá akkor válik, ha ismerik, feltárják és becsülik ezeket az értékeket. A környezeti erőforrások állapota és hasznosítási módja szorosan összefügg a demográfiai- és kulturális tényezőkkel, a fizikai és információs elszigeteltséggel, de erős kölcsönhatásban van a térségi jövedelemtermelő képességgel is.¹⁸ A régióban kialakult válsághelyzetet igazolja a kérdőíves felmérés során kirajzolódott eredmény is, mely szerint a csernelyi lakosság 20%-a csak nagy nehézségek árán, 33,3%-a nehezen és 35,6%-a csak kisebb nehézségek árán tud megélni. A 222 válaszadóból csupán 5 fő állította, hogy megélhetését könnyen biztosítja.

Az általunk vizsgált Ózdi kistérségre általánosan jellemzőek a fent felsorolt problémák. A vizsgálódást mezoszinten, a térség néhány faktikus elemének bemutatására korlátozom, ezen belül is a foglalkoztatottság és etnikus adatok kérdéskörére. A forráshiány és „munkán kívülség” (munkanélküliség + magas inaktivitás)¹⁹ a területen kiemelt jelentőségű probléma. A munkanélküliség folyamatosan növekszik ezt mutatja, hogy 2002 és 2009 között száma megduplázódott. 2009-ben a munkanélküliségi ráta (21%) az országos átlag kétszerese volt, a foglalkoztatottak aránya (46%) 9 százalékponttal volt alacsonyabb az országos értéknél.²⁰ Csernelyben a kérdőíves vizsgálatban résztvevők csupán 16,2%-a él főállásból ez 29,8%al

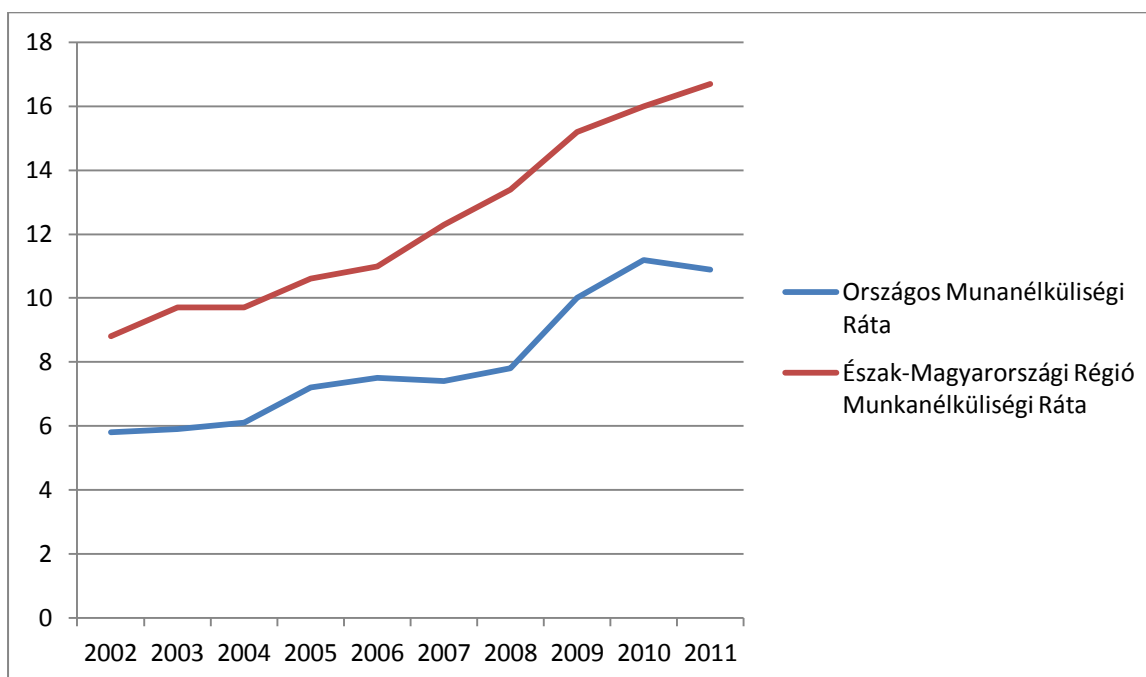
¹⁷ Csernely Községi Önkormányzat pályázatot nyújtott be az Új Magyarország Fejlesztési Terv ÉMOP-3.1.3/B támogatási rendszeréhez a Kisléptékű településfejlesztés vidékfejlesztési program kiegészítésére (Települések infrastrukturális fejlesztése LHH kistérségekben). Ennek keretében közlekedés infrastruktúra fejlesztés valósult meg.

¹⁸ Fekete G., Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkóztatásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. (2006) Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. III. évfolyam 1.szám 54-69.o.

¹⁹ G. Fekete Éva Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkóztatásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. (2006) Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. III. évfolyam 1.szám 64.o.

²⁰ KSH, Területi statisztikai adatok rendszere, 2009-es adatok.

marad el a térségi átlagtól. A válaszadók 12,2%-a, azaz 27 fő kap munkanélküli ellátást, míg 55,4%-a nyugdíjas. A munkanélküliek aránya Csernelyen 24% körül van. Ez azt jelenti, hogy háztartásonként átlagosan nem egy, hanem kettő munkanélküli személlyel kell számolnunk.²¹

5. ábra Munkanélküliségi ráta alakulása országos és régiós szinten²²

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Egy 2008-ban készült felmérés szerint a térségi összlakosság 73 875 fő volt, ennek 13,54%-a azaz 10 006 fő volt roma lakos.²³ Láthatjuk, hogy 2010-ig, két év alatt 9,5%-al csökkent az összlakosság száma (66 788 fő²⁴) míg kutatások szerint a roma lakosság száma megduplázódott, vagyis a kistérség településein összesen 20 628 roma él²⁵. A kistérség településeinek átlagos roma lakossága 20%, ez magasabb, mint a regionális átlag, és jóval alacsonyabb, mint az országos átlag. Csernely etnikai adatainak elemzésére később térnek ki, elől járóban annyit, hogy a kutatásban részt vállalt válaszadók 10,4%-a azaz 23 fő vallotta magát romának és 200 fő (90,1%) jelölte meg nemzetiségének a magyart.

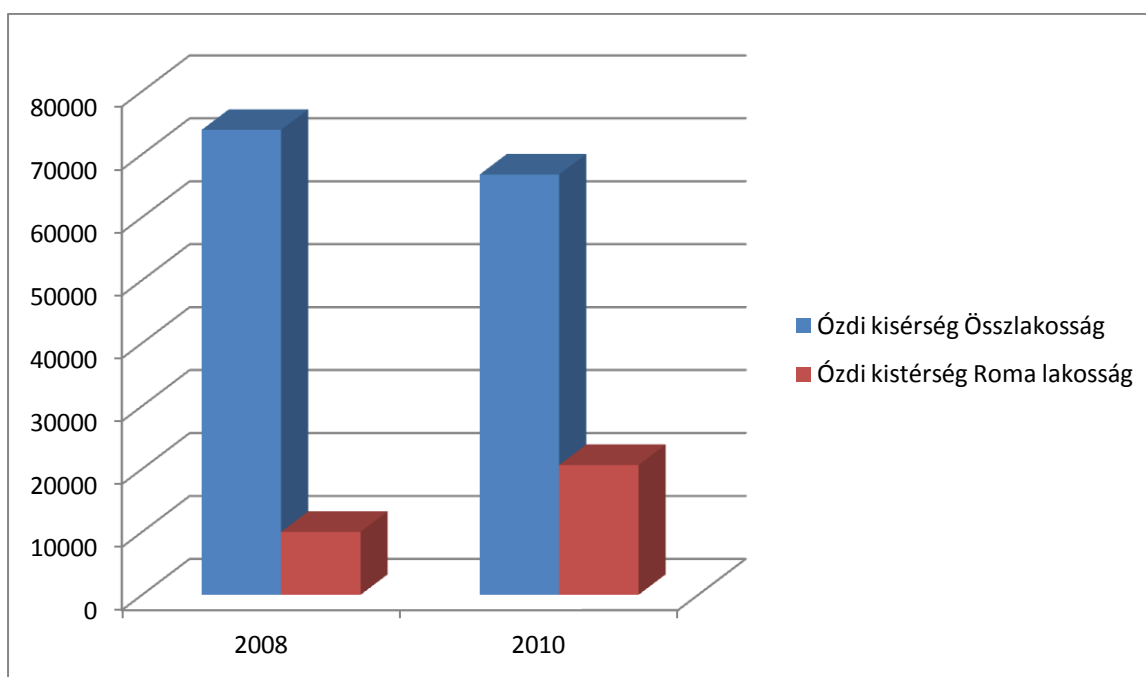
²¹ Szabó-Tóth Kinga: Csernely esete a biomasszával. Csernely energiagazdálkodási modelljének idologozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása. *Szellem és Tudomány*. 2012. 1.szám. 38-69.

²² KSH adatai alapján

²³ Forrás: IVS helyzetelemzés (CKÖ és önkormányzati adatszolgáltatás alapján, 2008).

²⁴ Észak-Magyarország megyei statisztikai évkönyvei (2010)

²⁵ Kadét Ernő-Varró Gabriella: A ROMA LAKOSSÁG HOZZÁFÉRÉSE AZ UNIÓS FEJLESZTÉSI FORRÁSOKHOZ SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG ÉS BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN; TASZ Romaprogram keretében a Szólj bele! projekt kutatása; Budapest, 2010. március (http://tasz.hu/files/tasz/imce/Varro_kadet_kutatas.pdf)

6. ábra Térségi lakosságszám változás
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A regionális valamint a kistérségi sajátosságokon túl hátráltató tényezője lehet a csernelyi projekt megvalósulásának a tény, hogy ezt az elképzelést egy olyan falusi közösség életébe akarja létrehozni, mely mélyen gyökerező kialakult szokásrendszerekkel rendelkezik. Fenn áll a veszélye, hogy a technológiai szemléletű univerzális fejlesztési modell technikai részleteinek árnyékában elsikkadnak a lokális szociokulturális specifikus tényezői. Nehézség lehet, hogy míg egy jól körülhatárolható gazdálkodó egység -például cég, intézmény vagy vállalat- felsőbb döntés hatására létrehoz egy ilyen mértékű innovációs újítást, addig egy alapvetően más fogyasztói csoportra épülő, azaz háztartási egységekkel rendelkező település széttagoltsága vagy a különböző és alapvetően fragmentált szubjektív érdekek hátráltathatják a kivitelezést.

Összességében látnunk kell, hogy a lokális társadalmakra irányuló kívülről szervezett cselekvési programok megvalósítása elképzelhetetlen a helyi társadalom belső adottságainak, szabályozó működési szabályainak, elvárásainak ismerete, valamint az ehhez kapcsolódó hosszú távú közösség- és terület(-térség)fejlesztési stratégia kidolgozása nélkül. Ebből a szempontból a társadalomtudományos megközelítések relevanciáját a projekt kapcsán éppen az adhatja, hogy a szociokulturális egyenlőtlenségek, illetve a periférikus térségek és csoportok helyzetét jellemző sokrétű társadalmi, gazdasági, etikai problémák azonosításában egy mértékadó, illetve reflexív tudás elsajátításához adhatnak alapot.

IV. Csernely biomassa alapú hőtermelő rendszer fejlesztése és alkalmazott antropológiai háttere

a. A település alapvonásai

Csernely község Borsod-Abaúj-Zemplén megye délnyugati részén, az Ózdi kistérségben, Miskolctól 60 kilométerre nyugatra, az Upponyi-hegység és a Bükk hegység között található. A település Csernely-patak völgyében, Ózd és Szilvásvárad között, a két településtől csaknem egyenlő távolságra, tagolt medencedombsági területen helyezkedik el.²⁶ Környezeti adottságai döntő fontosságú a település lakosság megtartó szerepében, hiszen az ott élők az elsők között jegyzik a *"csendes, nyugodt, zöld környezetet"* a *"jó levegő"*-t, *"az erdő közelségé"*-t, a *"táj szépségé"*-t valamint a *"gombászat"*-i lehetőséget.²⁷

A kutatás során kiderült, hogy a csernelyi lakosok körében azonosítható valamiféle karakteres „lokális öntudat”, a helyhez való emocionális kötődés, mely abból táplálkozik, hogy Csernely már a XVII. században a szomszéd települések között kiemelkedő jelentőségű volt. Ezt a pozíciót egészen a XX. század utolsó negyedéig őrizte.

„ez olyan egy falu volt, hogy a környékbeli falvak irigykedtek a csernelyi népre, volt bánya, gyár, annyi lehetőség hogy annyian jöttek az alföldről, hogy sokan. Itt nagyon jól ment, mindenki ide jött volna”²⁸

A helyiek büszkén nyilatkoztak a gazdag és sikeres múltjáról, mely narratívával összefonódik a helyi földbirtokos, Sturman családról szóló beszámoló. A falu státusza szempontjából, történeti identitásának kialakulásában nagy szerepe volt a családnak, akik 1770-től birtokolták a községet. Ezt alátámasztja Nagy Károly történész által végzett feltáró munka is.

„Az utóbbiak megjelenésükkel mind Ózd, mind Csernely életében kedvező változásokat teremtettek. A család tagjai számos érdekességgel szolgálnak: Gömör vármegye bánya- és vasiparának fejlesztése (...) Ózdon elősegítették a gyárépítést, Csernelyben udvarházat (...) építettek.”²⁹

²⁶ Varga Beatrix-Petrovics Petra: Csernely község társadalmi helyzete. *Magyar Energetika*, 2012. 19. évf. Klsz.. 25-27.

²⁷ A 2011 nyarán készült kérdőív 16. kérdésére (Ön szerint mi a három legjobb és 3 legrosszabb dolog Csernelyen?) adott válaszok egyike

²⁸ 78 éves magyar csernelyi nő, 2011. november.

²⁹ forrás: <http://csernely.hu/csernelyrol/csernely-tortenete>, 2011.11.15.

„(...) az ózdi gyár felépítéséhez húszholdnyi földet adományoztak (...)”³⁰

„Az ózdi vasgyár szénszükségletének biztosítása szempontjából nagy jelentőségű volt az a szerződés, amelyet 1845. november 5-én kötöttek a Sturman családdal: a vasgyár fennállásának egész idejére Ózd és Csernely községek határában szénkutatási és bányanyitási jogot szerzett.”³¹

A szénkutatási és bányanyitási jogok megszerzése kiemelkedő fontossággal bír, hiszen ennek alapját adta a szocializmus alatt kialakult gazdasági- és társadalomszerkezeti átalakulásnak. A lakosság számában bekövetkezett változást az 1870-es évektől követhetjük nyomon.

A népesség számának változása 1870-2010																
1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1949	1960	1970	1980	1990	2001	2003	2008	2010
946	921	1033	1227	1305	1275	1425	1474	1451	1496	1398	1292	1091	998	996	845	802

7.ábra Népességszám változás³²

Az első adatok alapján 1870-ben 946 fő volt az össznépesség, majd a település 1890-ben először átlépte az ezres határt és 1033főt számlált. 1910-ben 1305 fő, 1930-ban 1425 fő majd a világháborút követően megfigyelhetünk egy minimális növekedést, így 1949-ben 1451 fő élt Csernelyben. A legmagasabb számú lakosság 1960-ban élt a településen, pontosan 1496 fő. A település népességszámának növekedése a gazdasági potenciál és a lokális környezetben megerősödő funkciók visszaigazolása szempontjából fontos. Nevezhetjük ezt a falu virágkorának. Ekkorra beágyazódtak a szocialista rendszer gazdasági stratégiái, valamint elterjedt a háztáji gazdálkodás mely során megszilárdult a háztartások élelmiszer ellátásának helyzete, ezáltal is növelve az egzisztenciális stabilitást.

Az első nagyszámú elvándorlás az 1960-as évek végén következett be, melynek oka a bánya bezárások elindítása és a második téesz-szervezés, mely hatására főként a fiatal, mobilis lakosság hagyta el a települést, hogy új lehetőséget keressen az akkor kialakuló ipar területén. Ekkor 114fő távozott a községből. A népességszáma ettől a ponttól folyamatosan csökkent. Az

³⁰ Nagy Károly: Ózd város és környéke (Ózd, 1999)

³¹ forrás: <http://csernelyem.5mp.eu/web.php?a=csernelyem&o=eQ9ZLdxX4J>, 2011.11.15.

³² a 2001-es KSH adatok alapján

1980-as összeíráson 1292 fő, és utoljára még 1990-ben ezer fő feletti lakosság, azaz 1091 személy volt bejelentve a településre. A rendszerváltás óta folyamatosan csökkent az alap lakosság száma, míg végül 2009 és 2010 között a csökkenés mértéke 26,5%-ossá vált. 2001-től 2010-ig 171 lélekkel fogyatkozott a lakosság száma. Ez a tendencia nem stagnált, hiszen a természetes szaporodást illetve fogyást belekalkulálva 92 fős elvándorlást figyelhetünk meg. 2010-ben 846 fő élt a településen, de ez a szám napjainkig folyamatosan csökken.

Összefoglalva a „magyar” nemzetiségű lakosság migrációja, amely a térség nehézipari ágazatának – kohászat, bányászat – fokozatos térvesztésével vette kezdetét meghatározta és kialakította a lokális társadalom jelenlegi szerkezeti állapotjellemzőit. A változást befolyásoló kardinális folyamat még a formális munkaerőpiacról kiszorult, többnyire alacsony képzettségű és jövedelmű „cigány” lakosság faluba történő beköltözésének folyamata, amely a helyi magyar népesség elvándorlásával párhuzamosan zajlott, s nagyjából a 2000-es évek elején ért véget. A településen 30 év alatt jelentős mértékű etnikai, társadalomszerkezeti átrétegződés ment végbe

A 2001-es népszámlálás adatai alapján az összlakosság 10,2%-a azaz 101 fő vallotta magát roma származásúnak, míg a 2010-es adatok már 20%-t jelölnek meg, bár ez az adat véleményem szerint csak egy óvatos becslés. Havas Gábor borsodi kutatásai arra utalnak, hogy a roma népesség számában a 20 százalék elérése az a határ, amikor is egyre nagyobb konfliktusok keletkeznek a roma – magyar együttélésben, így a nem cigányok elköltözésének üteme jelentősen felgyorsul és ennek következtében az „elcigányosodás” folyamata nagy valószínűséggel visszafordíthatatlanná válik.³³ Egyes becslések szerint Csernely lakosságának jelenleg 41,1%-a³⁴ roma származású.

A népességszám változásának tendenciája nem csupán a történeti-demográfiai és migrációs folyamatokba enged betekintést, de egyúttal azt is értelmezhetővé teszi, hogy a csernelyi lokális társadalom részközösségei, az idősek informális csoportja, a megosztott roma közösség és a munkavállaló helyiek valójában relatíve kisszámú csoportok.

³³ KOTICS JÓZSEF: A csernelyi „Biomassza” projekt és a helyi társadalom. (A cigány – magyar együttélés konfliktusai és azok hatása a projekt megvalósítására). *Szellem és Tudomány*. 2012. 1.szám 70-84.

³⁴ Kadét Ernő-Varró Gabriella: A ROMA LAKOSSÁG HOZZÁFÉRÉSE AZ UNIÓS FEJLESZTÉSI FORRÁSOKHOZ SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG ÉS BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN; TASZ Romaprogram keretében a Szólj bele! projekt kutatása; Budapest, 2010. március (http://tasz.hu/files/tasz/imce/Varro_kadet_kutatas.pdf) 138.o.

b. Csernelyi társadalmi kapcsolatai és azok értelmezése a tervezett innováció tükrében

A csernelyi társadalom az egyes részközösségek eltérő strukturális pozíciója alapján különböző módon viszonyul a külső beavatkozás formájában implikált energetikai fejlesztéshez. Mivel azonban a helyi társadalom polarizáltsága, és a kisebb csoportközi konfliktusok, döntő módon a magyar és a betelepülő cigány lakosság eltérő életviteléből, érték és normarendszeréből adódnak, elsősorban a cigány-magyar együttélést övező elbeszéléseket mutatnám be. Idődimenzióját tekintve a magyar-cigány együttélés narratívája az alábbiakban írható le. Először az idilli együttélést megvalósító múlt, majd a konfliktusos jelen, végül a helyi magyarság számára kilátástalan jövő kép fogalmazódik meg.³⁵

A helyiek körében él idill a közel múltból, arról az időről, amikor szerintük még minden körülmény és az együttélés minden feltétele kedvező volt. A helyiek gazdasági lehetőségei stabil alapokon nyugodtak, valamint az adatközlő elbeszélők által forgalmazott értelmezés szerint a cigány-magyar együttélés feszültség- és gyűlöletmentes volt. A helyiek, erre így emlékeznek:

„Akárki akármit mond, nekem jó gyerekkorom volt, én nem tudok rosszat mondani, akkor biztonság volt (...) édesanyám három munkahelyen dolgozott, egyedül nevelt bennünket, de mindenünk megvolt, nem éreztük azt, hogy nincs (...) másabb volt”³⁶

„Hatalmas kulturális élet volt itt, bálók, néptánc csoport, színjátszó csoport, tűzoltó egyesület, futball csapat, no meg az is tetszett nekem annak idején, volt egy kocsmá kert, egy színpad, az emberek sörözgettek, nem csak férfiak, nők is elmentek, és a családok is. Két cigány meggondolta magát kirakta a kalapot, a párok nekiálltak táncolni és így volt ez minden vasárnap (...) már nincs élet a faluba.”³⁷

„valamikor jó falu volt, búcsúkor három napig mulattak - most bál sincs”³⁸

³⁵ Kotics József: A csernelyi „Biomassza” projekt és a helyi társadalom. (A cigány – magyar együttélés konfliktusai és azok hatása a projekt megvalósítására). *Szellem és Tudomány*. 2012. 1.szám 74.o.

³⁶ 43 éves csernelyi magyar nő, 2011. november.

³⁷ 66 éves magyar csernelyi férfi, 2011. november.

³⁸ 60 éves roma csernelyi férfi, 2011. november.

„élt itt körülbelül 15 cigány család, zenéltek és kijártak dolgozni a bányába meg a gyárba, de nem ment rosszul nekik mer lakodalom minden hétben volt, most már két évben sincsen egy, az is inkább ilyen összejövétel - jól ment”³⁹

Az interjúrészekből vett és a kiegyensúlyozott együttélést tükröző elbeszélések elterjedtek Csernelyen. A harmonikusan, gondmentesen megkonstruált narratívához tartozik a helyi *„rendes csernelyi cigányok”*⁴⁰ képe is. Fontos hangsúlyozni, hogy ezeket a kategóriákat, melyek megkülönböztetik az autochton (őslakos) és allochton (beköltöző) roma csoportot, a magyar lakosság hozta létre és a helyi cigányság tagjai között ez nem ilyen kategorikus és delimitált.

Az autochton csoportba tartozó roma családok a jövedelemszerzési tevékenységek tekintetében, az érték és norma-rendszerrel illetően, az életvezetési gyakorlatok vonatkozásában a szocializmus ideje alatt betagozódott a polgárosult helyi társadalomban.⁴¹ Ezeknek az interakcióknak egyfajta határkijelölő aktsa volt, az affinális rokoni kapcsolatok kialakítása. A béralkozáskor vállalt keresztszülői státusz révén létrejött műrokonság mind a mai napig intenzív személyes kapcsolat fenntartását jelenti a törzsökös cigány és a magyar család között.

Bérmakeresztapa:

„az apja primás volt, jóban voltunk mindig velünk, (...) akkor a cigány olyan volt, hogy szeretett a magyarral együttműködni, egymást tiszteltük, becsültük”⁴²

Bérmakeresztlány:

„mi hárman vagyunk testvérek már mind elkerültünk innen (...) az apám itt született és itt is halt meg, mi nagyon jóban voltunk (...) a többi testvéreimnek is magyar a keresztszülője”⁴³

Bérmakeresztanya:

„nem volt itt cigány-magyar gyűlölet, most van, amióta ez a sok bevándorló senkiházi jött, azóta van”⁴⁴

³⁹ 73 éves magyar csernelyi férfi, 2011. november.

⁴⁰ 60 éves roma csernelyi férfi, 2011. november.

⁴¹ Az idős csernelyi lakosok így emlékeznek vissza: *„a csernelyi cigányokkal nincs semmi baj (...) híres zenészek vannak közöttük (...) a csernelyi cigányokkal soha nem volt semmi baj”, „ők részben a bányában dolgoztak, mellette zenész cigányok voltak, meg tudtak élni”*

⁴² 88 éves magyar csernelyi férfi, 2011. november.

⁴³ 50 éves roma budapesti nő, 2011. november.

De nem csak kulturálisan hanem területiálisan is nyílt, jól meghúzható határok mentén mozogtak a csoport tagjai. A cigány lakosság az úgynevezett "cigányszög-ön" éltek, míg a magyar lakosság a "faluban". Az élet minden területén a jól kialakított szokásrendszer kereteket adott a cigány-magyar együttélés szabályainak, így az élet etnikus konfliktusok nélkül zajlott. A közösségről szóló narratívákban a mai értelemben rasszista vagy xenofób etnikus dimenzió kategóriái nem jelentek meg.

A szocializmus bukása után a gazdasági recenzió hatására elindul a társadalmi-gazdasági átalakulás, a bányák bezárása, az elbocsátások, az addig ismeretlen munkanélküliség megjelenésének hatására meginog a szociális és foglalkoztatási biztonság. Így a kilencvenes évek elején megváltoznak az együttélést szervező íratlan szabályok. A két részközösség közötti határok elmosódnak, hiszen mindkét csoport tagjai ugyanolyan kiszolgáltatottá és nincstelenné vált.

A munkahelyek megszűnésének következtében, a még fiatal aktív korú népesség elvándorol, a lakosság nagy része munkanélküli vagy nyugdíjas lesz. Nem csak a gazdasági egzisztencia, hanem a társadalmi identitás is megrendül valamint a hagyományos tradicionális akár vallási értékrend fellazulása is óriási kihívás elé állította a helyieket. A vallásos gondolkodás, már nem szervezi a hétköznapiakat, így a bérnakeresztcszülői komasági kapcsolat elveszíti súlyát. A felnövekvő új nemzedéknek nincs igénye ezt a fajta műrokonni kapcsolatot létrehozni. A már meglévő viszonyokat ápolják, de újak már nem köttetnek.

A területiális alapú szegregáció a cigánytelepeket felszámoló akciók keretében megszűntek, hiszen a roma családok elkezdtek elfoglalni a migráció hatására üresen maradt "falubeli" házakat. Ez megbontotta az addig egységes, homogén lakosság képét és átalakította a falu szerkezetét. A részközösségek is átalakultak, kibővültek, hiszen megjelent a lokális térben a környékbeli alacsonyabb státuszú falvakból érkező roma lakosság, mely az olcsó lakáskörülmények és jobb megélhetés reményében érkeztek.

Összefoglalva, a helyi magyarság jövedelemtermelő, jövedelemszerző képességének csökkenése, munkalehetőségeinek beszűkülése, valamint intézményeinek leépülésének következményeképp bekövetkezett a magyar családok dominanciavesztése, ami pontosan abban az időszakban eszkalálódott, amikor a településen a spontán etnikai, társadalmi átrétegződés folyamata, illetve a szűkebb régióban élő "cigány"családok nagyobb ütemű betelepődése ment végbe. A csernelyi lakosság mindkét őslakos részközössége vesztese volt a

⁴⁴ 81 éves csernelyi magyar nő, 2011. november.

rendszerváltozásnak, hiszen ez után a jelenben elérhető sikerekhez nem rendelkeznek elég kulturális, társadalmi és anyagi forrásokkal. Elveszítik a biztonságot életük fontos területein, így megroppant identitásuk védelmében kialakítanak egy identitásvédő nacionalista és xenofób attitűdöt.

A társadalmi identitás megrendülésének elmélete szerint az önkategorizációs elméletek magyarázatot kínálnak az attitűdök radikalizálódására. A szélsőségesség és az attitűdinális merevség segíthet az embereknek abban, hogy elhelyezzék magukat a világban, tudják, mit képviselnek, és ennek során csak olyan problémákat vesznek észre, amelyek igazolják őket⁴⁵ (Rogers, 1951; Kelly, 1955)⁴⁶ Így két csoport kapcsolata fokozatosan etnicizálódott, a csoportközi kapcsolatokba egyre inkább előtérbe kerültek az etnikai határok definiálását szolgáló szimbolikus, vagy diskurzív elemek.

Ennek kapcsán figyelemre méltó, hogy Csernelyben a falu „múltjának” története, a magyarok elbeszéléseiben a cigányokkal való, viszonylag kiterjedt és értéksemleges társadalmi kapcsolatok kezdeteitől⁴⁷, egészen a jelenben megfigyelhető rasszizált diskurzusok, és etnikus elhatárolódások dominánssá válásának elbeszéléséig terjednek.⁴⁸

A hétköznapi nacionalista diskurzusok, azaz a csoportok közötti társadalmi különbségek termelésében a magyar lakosság különféle generációinak tagjai eltérő módon vesznek részt. Az idősebb korosztály Csernelyben, a jelenlegi konfliktusos interetnikus viszony ellenére is a múltban működő békés együttélést tekinti mértékadó mintának, ezért a roma csoporttal szemben ez a korcsoport nagyobb megértést mutat és fontos, hogy létrehozza az autochton és az allochton roma csoportok közötti éles határvonalat. A magyarok a mindennapi beszédhelyzetekben rendszerint a lokális társadalomban lejátszódó változások folyamatait a „régik” (azaz az „igazi”, „törzsökös” cigányok), valamint az „új” (vagyis a „bekerült”, „idegen”), cigányok fogalmi szembeállításán keresztül konceptualizálják. A beszédhelyzetekben megteremtett idilli múltat igazolja, ezzel a szemléletes változás, átalakulás

⁴⁵ „...nem volt itt cigány-magyar gyűlölet, most van, amióta ez a sok bevándorló senkiházi jött, azóta van”; (csernelyi magyar férfi, 2012. október) „A két időszakot nem lehet összehasonlítani. Azok tisztességes emberek voltak. Szó szerint értsd, tisztességes emberek. (...) Ma sincs azokkal az emberekkel probléma, akik az úgynevezett „régik” cigányok”. (csernelyi magyar férfi, 2011. november.)

⁴⁶ Tóth András - Grajczár István: Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-gazdasági átalakulások, válságok idején? MTA Politikai Tudományok Intézete; Politikatudományi Szemle XVIII/3. 7–29. pp

⁴⁷ „régik a bányánál nem csak mérnökök dolgoztak, hanem effektív fizikai dolgozók, ott nagyon sok cigány dolgozott, nem volt probléma, tényleg dolgoztak (63 éves magyar csernelyi nő, 2012. szeptember)

⁴⁸ „ők genetikailag ilyenek, ővelük nem lehet mit kezdeni. Ez genetika. Ők mindig is ilyenek voltak” (34 éves magyar csernelyi férfi, 2012. szeptember)

példával, mely a helyi cigányok múltbeli viselkedésmintáink pozitív elemeire koncentrálnak, szembe helyezkedve a jelenlegi deprimált viszonyok között zajló normavesztés folyamatával, így is hangsúlyozva azt.⁴⁹

Ezt az állítást alátámasztja a kérdőív egy, a tényleges helyzetre és cselekvési lehetőségekre a válaszadót reflektációra ösztönző kérdéscsoportja, mely arra kérdezett rá, hogy mi a legrosszabb dolog Csernelyben, valamint ha ők lennének döntéshozó pozícióban -akár a polgármester helyében- mit tennének másképp. Jól láthatóvá vált, hogy a válaszadók több mint fele a településen létező "problémák" közül elsőnek a roma közösség jelenlétét határozta meg, másodsorban a közbiztonság hiányát, betöréseket, lopásokat és csak harmadiknak a munkanélküliséget.⁵⁰ Amikor a kérdezőbiztos a döntéshozás lehetőségét kínálta fel a megkérdezettnek, szintén az etnikus dimenzió került hangsúlyosan előtérbe.⁵¹ Láthatjuk, hogy a településen létrejött probléma eredőjének a roma lakosságot nevezik meg. A válaszokból esetenként kriminális kép rajzolódik ki a faluról, mégis a válaszadók csupán 27%-a tervezné hogy elköltözik a faluból és csak 35%-uk válaszolt nemmel arra a kérdésre, hogy szeret-e Csernelyben élni.

A vizsgálat további árnyalásához az elmúlt egy évben több interjú is készült a településen. Ezek egyik legfontosabb tanulsága, hogy a Biomassza-projekt kapcsán a helyi társadalom tagjai nem fogalmaznak meg olyan markáns attitűdöt, nem hatja át hétköznapi gyakorlataikat a technikai szemléletű innovációs projekthez való viszony. E helyett az oly sokszor hangsúlyozott, etnikus diskurzus kerül előtérbe, amikor az egymáshoz való viszonyt kell meghatározni.

⁴⁹ "ők [Radics család] elég korán jöttek, már ötven előtt itt voltak, mert én 52-ben kerültem ide és akkor már a Radics Gyurival együtt jártam a második osztályba. De a Radics szülőkkel nem volt semmi baj, és abban az időben a gyerekeikkel sem, de a Sanyi fiaival meg a Csoki fiaival már igen. Nekik rendőrségi ügyeik is vannak. A leszármazottak már problémásak." ()

⁵⁰ Néhány válasz: "félelem a romáktól hogy megölik", "etnikum túlnépesedése", "etnikum népszaporodása", "etnikai keveredés" -az utóbbi három erős rasszista fenn hangú kijelentés. Elhangzott még, hogy a lopások, betörések miatt megrendült a közbiztonság helyzete. A helyi idősök a nyugalmat hiányolják. Szerintük, sok "a verekedés, a zűr".

⁵¹ Fontos kiemelni, hogy a csernelyi lakosság mindennapjait mennyire áthatja az etnikus diskurzus. Többféle válasz érkezett, melynek lényege egy volt, a helyi roma lakosságot "ki kéne hajítani, kipaterolni, kilakoltatni, kitelepíteni, kizavarni, elzavarni, stb." Egyéb építő jellegű gondolat, csak ezután következett, melynek lényege a munkahely teremtés volt.

Ezek mögött az attitűdök mögött figyelemre méltó, hogy az etnikailag eltérő módon pozicionált közösségek különböző motivációi húzódnak. Az érdektelenség, a változásra való igény hiánya, a "városi" vagy annak vélt fogyasztási minták követésével való szemben állás stb. a magyar többségi lakosság esetében a kedvezőtlennek tűnő külső hatástényezőkkel magyarázhatók

A faluban élő cigányok esetében ezzel szemben úgy tűnik, hogy a biomassza-projektrel szembeni szkepticizmus a roma lakosság alávetett társadalom-szerkezeti pozíciójával és tradicionális munkaerő piaci helyzetével hozható összefüggésbe.

Az alap konfliktusos helyzeten túl hátráltatja a tervezett innovációs rendszer elfogadását, hogy az alapvetően tradicionális falusi életvezetési normák a fosszilis energiára épülő társadalmi berendezkedés hagyományait teremtetten meg. A közgondolkodásba nem alakult ki a megújuló energiára való igény gondolata, valamint az ismeretek hiányában nem szervezi mindennapi gondolkodásukat a környezettudatos életmód nyújtotta lehetőségek -projektek, pályázatok- vizsgálata, illetve adoptálása a falu életébe. Az olyan globális problémákról való gondolkodás, mint a gleccserek és a sarkvidék jégtakaróinak olvadása, a víz illetve levegő szennyezése vagy a szemét kontrolálatlan termelése egy átlagos csernelyi lakos hétköznapijait nem hatja át, ezért a projekt konkrét gazdasági előnyeinek hangsúlyozásával kell elérnünk, hogy a lakosok, ne csak passzív elszenvetők legyenek, hanem aktív részesei a tervezett innovációs projekt megvalósításának.

A helyi részközösségek közötti konfliktuspotenciál elemzése jelzi azt, hogy a csernelyi társadalom a technológiai-innovációs szemléletű projekt kivitelezéséhez szükséges elfogadó beállítódása nem elégséges mértékű. Lehetséges és a projekt tényleges megvalósításakor mérlegelésre váró feladat egy helyi civil pártoló közösség megszerveződése, amely a faluközösség részcsoporthai közötti ellenérdekeltség rendszerét, valamint az ebből eredő a projekt sikeres megvalósítását fenyegető problémákat képes kezelni. A fejlesztést támogatni képes helyi civil mozgalom vagy vállalkozások pillanatnyi hiánya világosan levezethető a dolgozat első fejezetében a rendszerváltást követő folyamatokból. A környezeti problémákra érzékeny és a lokális érdekek képviseletére alkalmas szerveződések a hazai vidéki helyi társadalmakban tapasztalható gyenge jelenléte összetett következményekkel jár. Először is azzal, hogy az olyan típusú „kívülről” érkező kezdeményezések, mint a biomassza alapú hőtermelő rendszer közösségi befogadása körüli értelmezések elmélyítik a helyi társadalom részcsoporthai közötti törésvonalakat. Másrészt azzal, hogy minden a fejlesztéssel kapcsolatos

teendő az önkormányzatra hárul, ami olyan szerepek felvállalását is feltételezi, ami egyébként a civil közösség feladata volna.

V. Összefoglalás

Dolgozatomban először tágabb összefüggésben elemeztem a környezettudatos fogyasztási minta szaktudományos és nyilvános diskurzusba való beágyazottságát, a vidéki magyar társadalomban a civil önszerveződés hiányának és következményeinek általános okait, miközben igyekeztem reflektálni a vizsgált település konkrét viszonyaira. A régiót jellemző gazdasági, társadalmi, környezeti válságpotenciál bemutatása után a vonatkozó adatok jellemzésén keresztül vizsgáltam Csernely térségben elfoglalt pozícióját valamint lehetőségeit. Így körvonalazódtak a tervezett fejlesztési projekt megvalósítását hátráltató területi tényezők. Ezek kezelésére számos térségfejlesztési kezdeményezés indult, ám a mélyen gyökerező válság okainak megszüntetése -melyek egymás negatív hatását is erősítik- csak több éves, évtizedes tudatos és interdiszciplináris szemléletű fejlesztési programok munkájának eredménye lehet.⁵²

Elemzésemben igyekeztem feltárni és analizálni a csernelyi társadalomban kialakult törésvonalakat és ellentéteket, melyek a technikai-innovációs fejlesztés sikerét, elfogadását veszélyeztetik, valamint ismertettem a környezetvédelemről alkotott véleményeket és attitűdöket. A kérdőíves vizsgálatból kiderült, hogy a falu lakosságának jelentős hányada nincs tisztába a környezettudatosság mibenlétével, és konkrétan, a "biomassza" fogalmi tartalmával sem.

Nyilvánvalóvá vált, hogy sem makro-, sem mikroszinten nincs hagyománya a megújuló energia-forrásokra építő szemléletnek. Ahhoz, hogy a fosszilis energia extenzív felhasználásra létrejött fogyasztási mintákat Csernelyben áthangoljuk a környezettudatos megújuló fogyasztási elemek felhasználására, ki kell dolgozni egy olyan, részben az alkalmazott antropológiai beavatkozó fejlesztési gyakorlatra épülő tervezetet, mely pozitívan, az előnyök hangsúlyozásával ösztönöz az új fogyasztási minták elsajátítására és egyben, ennek mentén előmozdítja a helyi civil önszerveződés ügyét.

⁵² A terület fejlesztéséért küzd Az Ózdi Többcélú Kistérségi Társulás is, mely a lehetőségeket kihasználva pályázatokon keresztül segít a vidék életszínvonalának emelésében.

A vizsgálatok során kiderült, hogy szemben a hipotézisben⁵³ állítottakkal, a tervezett fejlesztéshez való viszony nem determinálja, csupán indukálja, tehát életre hívja a lokális társadalom részközösségei közötti ellenérdekeltséget tükröző interakciókat. Ennek oka, hogy még semmilyen látványos fejlesztés nem indult el, a helyi lakosok csupán a tervezés, a tényleges projektet megalapozó kutatás szintjén találkoztak a hőtermelő rendszer ügyével, ezért a konkrét értelmezések csak a potenciális attitűdök azonosítását teszik lehetővé. A hétköznapi diskurzusok szintjén nem vált témává a biomassa hőtermelő rendszer kivitelezésekor ténylegesen kalkulálható magatartás, igaz a kutatások alapján feltárt konfliktuspotenciál megidéz egy lehetséges forgatókönyvet, melynek eredője akár a projekt megvalósítását veszélyeztető tényleges kockázatként is értelmezhető. A csernelyi részközösségek viszonyát elsődlegesen az etnikus dimenzió határozza meg, ennek következményeként látják problémásnak a tervezett fejlesztés megvalósulását.

A kutatás további fázisaiban az eddig hangsúlyos „magyar”, tehát a fejlesztők és az ezzel azonosuló önkormányzat nézőpontján túl, szükséges volna beemelni a helyi roma közösség árnyaltabb, több szempontból meghatározott érdekeltségrendszerét. Az erre vonatkozó attitűdvizsgálat által pontosabb képet kaphatunk a csernelyi társadalmat belülről feszítő nehézségekről. Ennek eredménye lenne, a potenciális konfliktusviszonyok kezelésére és a tervezett fűtőmű elfogadásának növelésére alkalmas kommunikációs stratégia kidolgozása. Lényeges szempont, hogy tisztázzuk, miképp lehetne a környezetvédelem a lokális munkahelyteremtés alapvető eszköze, valamint ez az újfajta környezettudatos fogyasztási minta milyen új alternatívákat kínál egy kistelepülési közösségének. Fontos, potenciális elem lehet a vállalkozók számára kínálgató lehetőségek, például az energianövény ültetés, előkészítés a felhasználás, begyűjtés vagy szállítás komplex feladatrendszerként történő megfogalmazása. A másodlagos mezőgazdasági hasznosítás, melyben nagy szerepe lehet a helyi szarvasmarha telep hulladékként azonosított árn a biomassa égetés szempontjából értékes anyagoknak vagy a környező erdőben keletkezett lágyn és fás szárú törmeléknek. Költséghatékonyság szempontjából sem lenne utolsó perspektíva, ha a helyben előállított energiát helyben hasznosítanák, így teremtve helyben munkaerőt.

⁵³ Hipotézisem szerint a tervezett fejlesztés sikere a lokális csernelyi társadalom részközösségeinek egymással kapcsolatban forgalmazott viszonyulásai függvényében alakul, dinamikus rendszert képez. A kutatások alapján úgy tűnik, hogy a technikai szemléletű innovációs projekt – biomassa alapú hőtermelő rendszer – tervezete, illetve ennek társadalmi elfogadása a helyi részközösségek a projektben való érdekeltségének összefüggésében értelmezhető és válik fejleszthetővé.

Bár fenn áll az esélye, hogy a falu lakossága elutasító lesz a projekt egészét tekintve, de ez csak a technika idegensége vagy a plusz költségektől való félelem miatt lehetséges és nem a település részközösségeinek egymáshoz való viszonyától. Megfelelő tájékoztatás és kommunikáció esetén, a pozitívumok kiemelésével és a biomassza fűtőmű működésének ismertetését követően, az általános ismeretek bővítésével véleményem szerint kivitelezhető a beruházás.

Bibliográfia:

Babbie, Earl

- 2003 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó. Budapest.

Biczó Gábor

- 2012 A : Egy technológiai-innovációs fejlesztés szociokulturális feltételrendszere: a csernelyi „biomassza-projekt” esete In: Szepessy Péter (szerk.) *Szellem és Irodalom*. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai Intézet. Miskolc. 2012. 85-94
- 2012 A csernelyi biomassza alapú hőtermelő rendszer-innovációs projekt kommunikációs stratégiája és alkalmazott antropológiai háttere. In: dr. Veresegyházi Mária (szerk.) Magyar Energetikai Különszám. Mérnök Média Kft. Budapest. 2012. 19.évf. Klsz. 16-20.

McCurdy W. David

- 2006 Using Anthropology. In Spradley, J. & McCurdy, D. Conformity and Conflict San Francisco: Pearson. 2006. 12. 422-435).

Farkas Ágnes - Faragó Péter

- 2012 Az energia célú biomassza hasznosítás foglalkoztatási piacáról interdiszciplináris megközelítésben. *Valóság* 2012 LV. évf. 9. sz.

Glózer Rita

- 2007 Diskurzív módszerek. In: Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.
- 2007 Diskurzuselemzés. In: Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

Haraszti Anna

- 2005 Alkalmazott és akcióantropológia. Elméleti és etikai alapkérdések. *Világosság* 2005. 46. évf. 7-8. sz. 215- 232.o

Papp Vera

- 2008 Az interdiszciplinaritás korlátai In: Havasréti József – Szijártó Zsolt (szerk.) A Reflexió(k) vagy „mélyfúrások”? A kultúrákutatók változatai a „kulturális fordulat” után. Budapest–Pécs, 2008, Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 248 p.

Héra Gábor-Ligeti György

2006 Módszertan: A társadalmi jelenségek kutatása. Osiris Kiadó. Budapest.

Irving Seidman

2003 Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 2003.

Juhász Zoltán

2010 Környezetvédelmi és megújuló energia innováció a magyarországi kistélepusléseken I. In: Technika: mÚszaki szemle. 2010. 53.évf. 11.sz. 24-25.

2010 Környezetvédelmi és megújuló energia innováció a magyarországi kistélepusléseken II. In: Technika: mÚszaki szemle. 2010. 53.évf. 12.sz. 26-27.

Kapros Tiborné

1997 Észak-Magyarország néhány gazdasági-társadalmi jellemzője kilencvenes években. Gazdaság és Statisztika, 1997. 92évf. 5.sz.

Kenneth J. Gergen – Mary M. Gergen

2001 A narratívumok és az én mint viszonyrendszer In: László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat. Budapest. 77-120.

Kovács Éva

2007 Interjú mÓdszerek és technikák. In: Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék

2007 Narratív biográfiai elemzés. In: Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum PTK-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

Kotics József

2012 A csernelyi „Biomassza” projekt és a helyi társadalom (A cigány – magyar együttélés konfliktusai és azok hatása a projekt megvalósítására). In: Szepessy Péter (szerk.) *Szellem és Irodalom*. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai Intézet. Miskolc. 2012. 70-85.

Nagy Károly

1999 Ózd város és környéke. Inka kiadó. Ózd

Oláh Péter

- 2010 Ózdi kistérség. In: Észak-magyarországi stratégiai füzetek. MTA Regionális Kutatások Központja. 2010. 7.évf, 2.sz.

Paul Atkinson

- 1991 A narratíva és a társadalmi cselekvés reprezentációja. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Kijárat Kiadó, Budapest 121-149.

Rigó Gergely

- 2007 Zöld pártok Magyarországon. A rendszerváltás előtti mozgalmak, a rendszerváltás és a jelenlegi nehézségek. Politológus Hallgatók Országos Egyesülete. 2007. 1. évf. 3. sz.

Szabó-Tóth Kinga

- 2012 Csernely esete a biomasszával. Csernely energiagazdálkodási modelljének kidolgozását megalapozó lakossági felmérés eredményeinek bemutatása. In: Szepessy Péter (szerk.) *Szellem és Irodalom*. Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai Intézet. Miskolc. 2012. 70-85.
- 2012 Alkalmazott szociológiai kutatás Csernelyen, a település energia-gazdálkodásának megújítására In: dr. Veresegyházi Mária (szerk.) *Magyar Energetikai Különszám*. Mérnök Média Kft. Budapest. 2012. 19.évf. Klsz. 16-20.

Szabó Máté

- 1999 A zöld mozgalmak és polgári kezdeményezések Magyarországon: Kutatási problémák, módszertan elmélet. In.: Szabó Máté (szerk.): *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon*. Villányi úti könyvek, Budapest, 15–58.

Szemmelveisz Katalin - Kovács Helga - Koós Tamás

- 2011 A biomassa szerepe a kistelepülések hőenergia ellátásában. *Anyagmérnöki Tudományok*. Miskolc, 36/1. 2.

Tóth István János

- 2003 Észak-Magyarország gazdasági helyzete. 1990-2001 - Adatok, tendenciák, elemzések. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáselemzési Intézet. Budapest.